

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИЗВЕСТИЯ НА ИНСТИТУТА ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК „ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“
Книга XXXV

**ПРИЛАГАНЕ НА ИНСТРУМЕНТА НА ДУБЛЕТНОСТТА
В КНИЖОВНИЯ ЕЗИК
(ВЪРХУ МАТЕРИАЛ ОТ ОФИЦИАЛНИЯ ПРАВОПИСЕН РЕЧНИК
НА ГЛАГОЛИТЕ В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК ОТ 2016 г.)¹**

Жанета Златева
Институт за български език, Българска академия на науките

**FUNCTION OF DOUBLETS IN THE STANDARD LANGUAGE
(ON MATERIAL FROM THE OFFICIAL ORTHOGRAPHIC
DICTIONARY OF VERBS IN BULGARIAN LANGUAGE, 2016)**

Zhaneta Zlateva

Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences

Резюме. Целта на студията е да осветли ролята, която има дублетността при кодификацията на книжовноезиковата норма. Разглежда се същността на явлениято дублетност, прокарва се границата между двете явления – дублетност и вариантност. Върху материал от последния правописен речник – *Официален правописен речник на българския език. Глаголи* (2016), се илюстрира начинът, по който дублетността спомага за преустройството на системата на книжовния език.

Ключови думи: дублетност, вариантност, кодификаторска практика, книжовен език

Abstract. The paper aims to explicate the function of use of doublets in the processes of codification of the standard language. The core of the phenomenon of doublets is clarified, the distinctions between both of the phenomena – doublets and variants, are pointed out. On the material from the last orthographic dictionary – *Orthographic Dictionary of Verbs in Bulgarian Language* (2016), the way that use of doublets transforms the system of standard language is exemplified.

Keywords: doublets, variants, codification, standard language

---

¹ Copyright of each paper stays with the respective authors. The works in the Papers of the Institute for Bulgarian Language are licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International Licence (CC BY 4.0): <http://creativecommons.Org/licenses/by/4.0>.

Основна функция на кодификацията в условията на вече развития книжовен език е плавно да направлява системата, да регулира книжовноезиковата норма, като въз основа на наблюдението на езиковата практика и на оценката на езиковите средства решава кои са онези елементи, които вече не служат на комуникативната функция на езика и могат да отпаднат от нормата на книжовния език, и кои са иновациите в системата, които трябва да бъдат фиксирани в нея. За да изпълнява тази си регулираща функция, кодификацията си служи с определени инструменти. И въпреки че един от тези основни инструменти е инструментът на дублетността, нейната роля не е достатъчно добре експлицирана в лингвистичната литература.

Ето защо студията си поставя за цел да обясни същността и особеностите на явлениято дублетност и да осветли ролята на дублетността в кодификаторската практика. В теоретичен план ще бъде прокарана разликата между явленията дублетност и вариантност, доколкото те са родствени и имат общи характеристики, но и същностни различия. За да се онагледи картината на книжовния език при употребата на инструмента на дублетността, ще използваме материал от последния правописен речник – *Официален правописен речник на глаголите в българския език* (2016). Избрали сме да разгледаме резултатите от прилагането на инструмента на дублетността тъкмо при глаголите, тъй като там ясно личи нейното влияние върху преустройството на системата, доколкото често бива въведена при цял клас глаголи, а не само при отделни лексеми. Без да изчерпваме всички случаи, в които дублетността може да бъде използвана в кодификаторската практика с определена цел, сме избрали да коментираме някои от често използваните начини, по които кодификацията си служи с този инструмент, като анализираме причините за конкретните кодификаторски решения. Това са случаи на намаляване на обхвата на дублетността, на запазване на обхвата ѝ, на разпад на дублетността, както и на въвеждане на несъществуваща до този момент дублетност.

Първо ще разгледаме същността на явлениято дублетност и ще открием разликите му на фона на явлениято вариантност, а след това ще се спрем и на инструменталния му характер, с който кодификацията си служи.

Първоначално употребите на понятието „дублетност“ в езикознанието са свързани с означаването на етимологичната дублетност (вж. у Парашкевов/Parashkevov 1987: 45). В западната лингвистика това е преобладаващата употреба на термина и до днес, срв. у Милуърд: „думи с единен първоизточник, извлечени по различен начин“ (Millard 1989: 359), както и у К. Сестерхен: „две или повече вариращи форми с еднакъв произход, принадлежащи на един и същ език по едно и също време“ (Sesterhenn 2016: 3).

По-късно понятието започва да се използва и за означаване на морфологичната вариантност (вж. у Ахманова/Akhmanova 1969). В други лингвистични традиции (напр. руската и чешката) не се прави разграничение между дублетност и вариантност по признака *кодифицираност – некодифицираност*. Границите между двете явления са аморфни, понятията или се използват като синонимни,

или понятието „вариантност“ се използва за означаване и на книжовноезикови форми (срв. напр. у Горбачевич/Gorbachevich 1978, Sokolová 2004).

За разлика от чуждите лингвистични традиции в българската лингвистична литература дублетността се разглежда единствено като феномен на книжовния език. Традиционно тя се определя като „наличие на две или повече форми за една и съща дума, приети и отразени в книжовната норма“ (Георгиева/Georgieva 1990: 6).

Макар че това определение донякъде е достатъчно изчерпателно по отношение на основната разлика между дублетността и вариантността, тук ще разгледаме по-подробно явленията, доколкото те имат своите допирни точки.

В езикознанието термините *вариантност* и *вариант* се използват за означаване на няколко различни явления. Тук под вариантност разбираме 1) едно от основните свойства, присъщи на системата на езика, които ѝ дават възможност да се променя неосезаемо и в този смисъл стоят в основата на развоя ѝ и на пълноценното ѝ функциониране като средство за комуникация; 2) конкретната възможна реализация на това свойство на всяко едно от езиковите равнища: Ахманова определя термина *вариант* като ‘видоизменение или разновидност; различна репрезентация, манифестация на езиковата единица’ (Ахманова/Akhmanova 1969). Тоест понятието се използва като хипероним на *алофон*, *алолекса*, *аломорф*, *алосема*, *алограф* и т.н.

В този смисъл в изследването под вариантност разбираме както свойство на системата, така и реализацията на това свойство: наличие на две или повече изофункционални форми с минимални разлики на нивото на формата при идентичност на значението (вж. у Станчева/Stancheva 2018: 49).

В значението си на свойство вариантността е важна за осветляването на връзката между езиковата промяна и дублетността, т.е. спомага за изясняването на същността на явлениято дублетност, а разбира се като конкретно проявление на това свойство, тя осветлява инструменталните функции на дублетността в книжовния език.

И така, що се отнася до вариантността като свойство на системата на езика, изследването ѝ традиционно се свързва с работата на М. Лабов и социолингвистиката. Важно е обаче да се отбележи, че в изследванията си Лабов изхожда от разработките на Пражката лингвистична школа. Ключова в изследванията му се оказва постановката на Р. Якобсон за т.нар. *терапевтични промени* в системата на езика, а именно – че измененията имат не разрушителна, а терапевтична функция, че системата на езика подлежи на своеобразна саморегулация – всяка промяна, която възниква, цели да възстанови застрашеното равновесие на езиковата система (Jakobson 1929), както и основополагащата за пражкия структурализъм статия на В. Матезиус „За потенциалността на езиковите явления“ (Mathesius 1967).

Статията на Матезиус е значима, доколкото премества проблема за езиковата промяна от диахронията в плоскостта на синхронията и доказва, че езиковата промяна може да се изследва на синхронно равнище посредством изследването на колебанията на фонетично ниво в речта на индивида. Матезиус обосновава

хипотезата си, че звуковата промяна може да бъде наблюдавана в синхронната вариантност, или синхронните трептения в системата, които той нарича *потенциалност на езиковите явления*.

Същевременно според социолингвистите Матезиус не успява да интегрира понятието „потенциалност“ в системното описание на езика. Примерите за вариантност в дължината на фонемата в речта на индивида са примери за вариантност без определена посока, за нерегулярна вариантност, т.е. той се съсредоточава предимно върху вариантността при индивида, отколкото върху някакъв вид регулярност (Weinreich et al. 1968: 168).

Така в изследването на вариантността като условие за езиковата промяна изследователите стигат до следните изводи: 1) регулярността е необходимото условие вариантността да се превърне в езикова промяна; 2) не всяка вариантност и хетерогенност се проявяват като езикова промяна, но езиковата промяна започва с вариантността в идиолекта; 3) езиковата промяна не се равнява на вариантността в речта, тя започва, когато генерализацията на дадена алтернация в езиковата общност придобие посока и приеме характера на отчетлива диференциация (Weinreich et al. 1968: 187).

На базата на казаното дотук могат да се направят следните изводи относно връзката между езиковата промяна и вариантността. Вариантността, като неизменна характеристика на езиковата система, е пряко свързана с още едно неизменно присъщо на системата свойство, а именно изменчивостта. Докато на езиковата промяна може да се гледа като на краен резултат от процесите на изменение, като на езиков факт, вариантността като явление, както е разгледана у Матезиус и Лабов, е по същността си колебание във формата, което предхожда трансформацията или промяната ѝ; проявление на самия процес на изменението на синхронно равнище.

Може да се каже освен това, че възникването на варианти е предхождано от процеса на *вариране*, разбира се като процес на разколебаването на формата. Той се проявява като осцилации на синхронно ниво и води до възникването на две или повече вариантни форми. Смисъла на *езикова промяна* обаче *вариантността* има едва когато нововъзникналата форма не е спорадична или оказионална, а има характера на устойчива тенденция и стане част от езиковата норма.

Търсейки предпоставките за появата на варианти в рамките на нормата, Н. Семенюк отбелязва, че източник на варирането е многообразието от структурни потенции, които по различен начин се реализират в процеса на историческото развитие на езика, и най-вече – паралелизмът на някои структурни възможности (Семенюк/Semenyuk 1970: 568). Като причини за наличието на варианти в обхвата на книжовната норма Я. Соколова също извежда *хетерогенността* и *хетерохронността* на изходния материал, както и сложната съвкупност от интра- и екстралингвистични фактори, които довеждат до напрежение между език и реч, диахрония и синхрония, индивидуално и социално (Sokolová 2004: 7).

Осветляването на връзката между езиковата промяна и вариантността е от значение, доколкото в нашето разбиране във функционално отношение дублет-

ността представлява езикова промяна в рамките на книжовния език. По-нататък в изследването ще се съсредоточим върху осветляването на теоретичните разлики между явленията *вариантност* и *дублетност*, както и върху същността и особеностите на явлениято дублетност и връзката му с проблемите на книжовноезиковата норма и кодификацията ѝ.

Паралелното разглеждане на дублетността и вариантността е обосновано от разбирането ни, че по същността си става въпрос за родствени явления, като вариантността несъмнено има по-широк обхват от дублетността. Пресечните точки и разликите между явленията можем да систематизираме по следния начин.

Общи характеристики, доказващи родствеността на явленията:

1. Както дублетите, така и вариантите представляват изофункционални форми от един категориален клас, при които има минимални различия на нивото на формата при идентичност на значението (вж. у Станчева/ Stancheva 2018: 49).

2. Причините, които обуславят възникването на вариантни и на дублетни форми, са идентични: съхранени форми от предишни периоди на развитието на езика, които функционират паралелно с по-нови системни форми (хетерохронност на материала); паралелни потенцици на системата, влияние на екстралингвистични и социалингвистични фактори, както и влияние на междуезиковите контакти, при които една лексема може да бъде заета в два почти идентични фонетични варианта и др. (хетерогенност на материала).

Разлики между явленията:

1. Докато вариантите могат да принадлежат към различни подсистеми на общонационалния език, статут на дублети имат само онези вариантни форми, които са допуснати от кодификацията в рамките на книжовния език и нормата му (вж. у Станчева/ Stancheva 2018: 50).

2. Вариантността възниква в езика по естествен път, тя представлява езиковата промяна, наблюдавана на синхронно равнище. Вариантността създава предпоставката за допускането на дублетни форми в книжовноезиковата норма. Дублетността от своя страна е резултат от изкуствена намеса, тя е един от начините за легитимирането на вариантите като част от книжовната норма, за регулирането им по признака *кодифицираност* – *некодифицираност* и съответно *книжовност* – *некнижовност*. Специфичните причини за наличието на дублетни форми трябва да се търсят и в специфичните функции на книжовния език в сравнение с функциите на останалите езикови идиоми в рамките на общонационалния език, от една страна, както и във функциите, които имат самите дублетни форми при процесите на стандартизация, от друга.

След като експлицирахме връзката между езиковата промяна и вариантността и разграничихме двете явления – дублетност и вариантност, ще изясним инструменталния характер на явлениято дублетност, а именно – какви са функ-

циите на дублетността и защо я разглеждаме не просто като езиково явление, а като инструмент на кодификацията.

Може да се каже, че дублетността се намира в особена позиция спрямо останалите езикови факти, закрепени в книжовноезиковата норма. Както отбелязва М. Димитрова, ако кодификацията работи с антиномията „правилно“ – „неправилно“, поставяйки границите между двете, то дублетните форми от гледна точка на аксиологичния аспект на кодификацията актуализират оценката „еднакво правилно“, а от гледна точка на прескриптивния аспект – дават възможност една от формите да бъде препоръчана, като по този начин отново се дава скала на правилност (вж. у Димитрова/Dimitrova 2001: 42–43).

Можем да изведем няколко основни функции, които дублетността има в книжовния език.

Известно е, че на по-ранните етапи от установяването на книжовната норма дублетността има по-широк обхват поради неустановеността в редица пунктове от нормата, поради големия избор от варианти в различните подсистеми на езика, които кодификацията трябва да подложи на оценка или да осъществи. По този начин – когато книжовната норма се стреми да включи форми, които принадлежат към различни подсистеми на книжовния език, се актуализира неговата обединяваща функция (вж. Garvin 1993).

Пример за начина, по който се проявява връзката между дублетността и обединяващата функция на книжовния език в историята на новобългарския книжовен език е формирането на диалектната му основа. Под диалектна основа в родната лингвистика е прието да се разбира „система от структурни особености на книжовния език, проникнали в него от определени говори (или говорни групи) в процеса на неговото създаване и утвърдени впоследствие като нормативни“ (ИНКЕ/INKE 1989: 307), като за диалектната основа са характерни „интеграция и синтез на съществени особености както от източните, така и от западните български говори“ (ИНКЕ/INKE 1989: 313).

Т. Александрова отбелязва, че макар това определение да предполага статичност, формирането на диалектната основа всъщност има динамичен характер (Александрова/Alexandrova 1999/2000: 98). Един от основните начини за интеграция на черти от източните и западните български говори при формирането на диалектната основа на новобългарския книжовен език е тъкмо използването на инструмента на дублетността. Основен пример тук са дублетните форми, които кодификацията допуска в резултат на отпадането на ъ от новобългарската азбука при формулирането на правилото за променливото я.

Други случаи, в които регистрирането на дублетни форми в предходна кодификация има пряка връзка с обединяващата функция на книжовния език и цели включването на черти от източните и западните говори, са акцентната дублетност във формите за мин. св. вр. и мин. св. деятелно причастие (*казах* и *казах*, *казал* и *казал*), както и акцентната дублетност при отделни глаголи (*работя* и *работя*).

Тази т.нар. историческа дублетност, която има сравнително широк обхват в периода на установяване на книжовноезиковата норма, впоследствие подлежи

на преценка при всеки от следващите етапи на промяна на нормата: кодификацията преценява кои дублетни форми са вкоренени в практиката и трябва да останат и кои са изпълнили функцията си и могат да отпаднат от книжовно-езиковата норма. Общата тенденция е историческата дублетност постепенно да отпада или да намалява обхвата си във времето, когато функцията ѝ е изпълнена и когато като книжовен се е установил един от вариантите. Така дублетността се утвърждава като един от инструментите на кодификацията в преустройството на системата на книжовния език. Като разширява или стеснява диапазона на правилността по отношение на конкретни форми, използвайки инструмента на дублетността, кодификацията се стреми плавно да придвижва книжовната норма от едно състояние към друго, така че да бъде постепенна и адаптацията към промените в съзнанието на езиковата общност.

Освен че в условията на развития книжовен език при всяка следваща кодификация историческата дублетност подлежи на преценка, ако има достатъчно основания за това, е възможно допускането на нови дублетни форми там, където в устната норма се наблюдават иновации (под формата на вариантност), които имат характера на отчетлива тенденция. Така дублетността спомага за пропускливостта на книжовноезиковата норма към иновациите и за поддържането ѝ в състояние на гъвкава стабилност. В тази връзка, акцентирайки върху инструменталния характер на дублетността, М. Димитрова я определя като „средство за преодоляване на разликите между кодифицирана и реална книжовна норма“ (Димитрова/Dimitrova 2001: 43).

Не на последно място, дублетността може да се превърне във важен ресурс за интелектуализацията на книжовния език: допускането на дублетни форми в книжовната норма позволява формите да развият различни значения във времето, да се установят в специфични употреби. На тази функция на явлението обръща внимание Р. Станчева, като дава пример със специализацията в значението при дублетните форми за мн. ч. *звукове* и *звуци*, *криле* и *крила*, *рамене* и *рамена* (Станчева/Stancheva 2018: 54).

В работата застъпваме гледната точка, че дублетността не представлява излишък на формата; че коекзистенцията на две форми е естествено, реално съществуващо явление в езиковата норма, което следва да се отрази и в книжовно-езиковата. В някои случаи такава коекзистенция на вариантни форми в нормата, при които не може еднозначно да се реши коя е перспективната, довежда до нормативен проблем, който може да се разреши с включването и на двете форми в книжовната норма, докато перспективната форма се утвърди във времето.

Инструменталният характер на дублетността, който разгледахме, неизменно препраща към преходността или динамичността на явлението (за динамичността като характеристика на дублетността вж. още у Станчева/Stancheva 2018: 57). Макар да има дублетни форми, които са силно вкоренени в практиката, а оттам и в книжовната норма (често това са исторически дублети: срв. миналите страдателни причастия на *-н* и *-т* (*засян* и *засят*), аористните форми *млях* и *мелих* и др.), самото допускане на дублетни форми

се прави със съзнанието за тяхната преходност, дублетността се допуска с цел книжовноезиковата система да се придвижи в дадена посока (макар и невинаги предвидима). Този аспект на явлението – динамичният характер, както и функцията на дублетите да дадат направление на езиковата промяна посредством препоръчването на една от формите, е засегнат от Вл. Мурдаров: „Смисълът на дублетите се състои преди всичко в това, че те отразяват живота в книжовния език. Включването им при описание на нормата означава, че се очаква да настъпи промяна в нея. При това тази промяна се извършва на няколко етапа. Първоначално се посочва, че една от формите е за предпочитане, макар че и другата не е грешна, а след това се стига до изравняването им по правилност. По-късно може да се достигне и до етап, когато по-новата форма да бъде предпочитана, а по-старата или да остане в речта, но маркирана стилистично (обикновено като остаряла), или съвсем да отпадне“ (Мурдаров/Murdarov 2007: 96). Така дублетността се очертава и като един от инструментите на кодификацията в реализацията на прескриптивната ѝ функция. И в този смисъл дори в случаите, в които кодификацията се стреми към ликвидирането на дублетността в даден сегмент от системата, допускането на дублетни форми в друг пункт е неизбежно, то е резултат от адаптирането на книжовната норма към неизменната динамика на езиковата система и е част от уравнивяването на процесите на нейната саморегулация и външна регулация.

След като изяснихме теоретично инструменталния характер на явлението дублетност, ще онагледим някои от начините на прилагане на този инструмент върху материал от глаголната система, като анализираме причините за разширяването или за намаляването на обхвата на дублетността при всеки един от случаите. Избрали сме да разгледаме случай на: 1. намаляване на обхвата на дублетността; 2. разпад на дублетността; 3. въвеждане на нови дублетни форми.

Когато в кодификацията се наблюдава намаляване на обхвата на дублетността, често става въпрос за историческа дублетност, т.е. за дублетни форми, които отговарят на системните опозиции на предходен, отдалечен във времето етап от развитието на езика. От една страна, такива форми на нивото на лексемата са здраво вкоренени в езиковата норма. От синхронна гледна точка обаче, тъкмо защото отразяват системните особености на предходен етап от развитието на системата, те често са асистемни. Това личи особено ясно в случаите, в които дублетността е във формоизменението.

Такава историческа дублетност е дублетността при миналите страдателни причастия при глаголите със сегашна основа на *-ея*: *вея*, *грея*, *сея* и др., и в глаголите, образувани от тях с представки (*довея*, *обвея*, *подгрея*, *позасея* и др.).

Историческите предпоставки за този вид дублетност възникват поради смесването на сегашната и аористната основа при образуването на формите за минало свършено време. Във формите за мин. св. вр. и мин. св. деят. причастие при тези глаголи дублетността е резултат от граматическа асистемност: едната дублетна форма се образува според правилата от аористната основа, а другата – от сегашната основа (*грях* и *греях*, *грял* и *греял*; *сях* и *сеях*, *сял* и *сеял*). След-

ствие от тази дублетност във формите за мин. св. вр. и мин. св. деят. причастие е и дублетността във формите за минало страдателно причастие.

Глагол	ПРСБКЕ 1983	НПР 2002	ОПРГ 2016
вея	вян, вени; вят, вети и веяни	веян, веяни, вян, вени и вят, вети	вян и вят, вени и вети
грея	грян, грени и грят, грети; греян	грян, грени и грят, грети; греян	грян и грят, грени и грети
сея	сят, сети и сеян, сеяни	сян и сят, сени и сети	сян и сят, сени и сети

Както се вижда от таблицата, ПРСБКЕ/PRSBKE 1983 допуска три дублетни форми при миналите страдателни причастия (*вян, вени, вят, вети* и *веян, веяни*) – две, образувани от системната аористна основа, и една несистемна, образувана от сегашната основа. В ОПРГ/OPRG 2016 несистемните форми на *-еян* при тези глаголи и при производните им глаголи, образувани с представки, отпадат от книжовната норма.

Върху намаляването на обхвата на дублетността повлияват няколко фактора: от една страна, това е влиянието на критерия системност² – формите на *-еян*, които отпадат, са несистемни, образувани от сегашната основа; от друга – прекалено голямата възможност за избор между форми, прекалено широкият спектър от правилни форми създава объркване при избора на форма за ползвателите на езика.

Формите на *-еян* отпадат като минали страдателни причастия, някои причастия като *веян* и *греян* обаче са добили самостоятелност като прилагателни (*завеян, веян, греян*) и се запазват в нормата по този начин, установили са се в устойчиви конструкции: *веяна риба, греяна ракия*.

Динамиката на дублетността при миналите страдателни причастия ни дава възможност да коментираме както случай на намаляване на обхвата на дублетността, така и причините за запазването на дублетни форми, а именно запазването на дублетността във формите на *-н* и *-т* на миналите страдателни причастия. Това, че става въпрос за исторически наследени форми, в случая превръща към тяхната силна установеност в системата и в съзнанието на носителите на езика. Същевременно и двете форми се употребяват системно, на този етап не може една от тях да бъде препоръчана. Групата глаголи на *-ея* е сравнително

² За критериите при кодификацията според пражката теория за книжовните езици вж. у Daneš 1999.

компактна, състои се от няколко основни глагола (освен разгледаните по-горе в тази група влизат и глаголите *нея, лея* и др.) и от голям брой глаголи, образувани с представки, при всеки от основните. В този смисъл влияние върху запазването на дублетността при причастията на *-н* и на *-т* оказва силната аналогия, която действа в цялата група.

Когато става въпрос за историческата дублетност, при изготвянето на всеки следващ нормативен документ кодификацията отново подлага на преоценка дублетните форми от гледна точка на синхронното състояние на системата, доколкото те, както беше изяснено, имат функцията на инструмент в кодификаторската практика. В разгледания случай на дублетност във формите за мин. страдателно причастие кодификацията решава да намали обхвата на дублетността, като с отстраняването на асистемните форми се постига по-голяма системност в парадигмата при тази група глаголи. Същевременно преценява да запази формите на *-н* и *-т*, при които няма наблюдения в практиката едната форма да се е наложила като по-перспективна. Така на примера на дублетността при миналите страдателни причастия на *-н* и *-т* илюстрирахме причини както за отпадането, така и за запазването на дублетни форми.

Един от по-особените случаи на отпадане на дублетни форми представлява разпадът на дублетността. Такова кодификаторско решение обикновено (както и в предходния коментиран случай) е свързано с преосмисляне на предходно състояние на кодификацията и със съобразяването ѝ с актуалната езикова ситуация.

Става въпрос за дублетността при група вторични глаголи на *-`ава* и на *-а* с промяна в коренната гласна или съгласна. Това е частен случай на дублетността, въведена при една по-голяма група глаголи от несвършен вид, която при отделните подгрупи се развива по различен начин. Както се вижда от таблицата по-долу, тук не става въпрос за промяна, въведена само в ОПРГ/OPRG; тук коментираме едновременно динамиката на дублетността в двата правописни речника – НПР/ NPR 2002 и ОПРГ/OPRG 2016, в сравнение с ПРСБКЕ/PRSBKE 1983, доколкото резултатите в последните два речника са в голяма степен идентични.

ПРСБКЕ (1983)	НПР (2002)	ОПРГ (2016)
влетявам и влитам	дублети	две отделни
долетявам и долитам	две отделни	две отделни
заплодявам и заплождам	две отделни	две отделни
запретвам и запрятам	две отделни	две отделни
захладявам (се) и хзахладявам (се)	две отделни	две отделни
зацедявам и зацеждам	две отделни	две отделни
излавям и изловявам	излавям	две отделни
нагаждам (се) и нагодявам (се)	две отделни	две отделни
оплодявам и оплождам	две отделни	две отделни
охладявам и охладжам	две отделни	две отделни
подсладявам и подслаждам	две отделни	две отделни
разхладявам и разхладжам	две отделни	две отделни

В Службата за езикови справки и консултации към Института за български език при БАН често постъпват въпроси относно това коя е правилната форма при тези глаголи. Решението, което взема кодификацията тук, е постепенно дублетността да се разпадне, като обаче се запазят и двете лексеми като отделни думи в словника. При тези глаголи и двете форми се употребяват в практиката, няма разлика в значението или различни стилистични оттенъци. Условно могат да бъдат наречени словообразователни дублети, като образуването им с различни наставки е фактор те да бъдат представени като отделни думи.

Самото наличие на словообразователни дублети в езикознанието е донякъде спорно, доколкото различната наставка маркира образуването на нова дума. Това е схващането, което кодификацията застъпва с решението си дублетността при разглежданата група глаголи да се разпадне. Същевременно това кодификаторско решение спомага да не бъдат изключени по изкуствен начин употребими форми, отдавна закрепени в писмената и в устната норма на книжовния език.

Може да обобщим, че при тази група имаме както преосмисляне на предходна кодификация, така и прецизиране на случаите, в които може да се говори за дублетност: може да се каже, че словообразователната дублетност се измества в периферията по отношение на обхвата на случаите, които дублетността като явление включва в себе си.

И докато дотук коментирахме кодификаторските решения по отношение на „наследени“ дублетни форми, допуснати при даден клас глаголи в предходни етапи на кодификацията, т.е. коментирахме как настоящата кодификация е „актуализирала“ предходната кодификация по отношение на дублетните форми и какви са причините за дадените кодификаторски решения, предстои да анализираме случай на въвеждане на нови дублетни форми.

Става въпрос за дублетността във 2. л. мн. ч. на формите за повелително наклонение при глаголи на *я* под ударение след гласна (*прекроят* и *прекрое-те*). При няколко такива глагола освен по утвърдения модел с *й* в ОПРГ/OPRG са допуснати и дублетни форми с *е*. Дублетност е регистрирана при глаголите *поя* – *поете* и *пойте*, *прекроя* – *прекрое-те* и *прекроят*, *поразкроя* – *поразкрое-те* и *поразкроят*, *поскроя* – *поскрое-те* и *поскроят*, *поупоя* – *поупоете* и *поупойте*.

Като причини за въвеждането на дублетността в този пункт от системата може да се изведе устойчивата и необратима тенденция в узуса формите да се изговарят много по-често с *е*, отколкото с *й*. В този смисъл влияние оказва критерият нормативност – явлението е станало част от устната норма на езика, но също така и критерият системност, доколкото това явление се среща при компактна група глаголи.

Прави впечатление, че дублетността не е допусната последователно при всички глаголи, при които има колебание в практиката. Дублетите са кодифицирани като равностойни – нито една от формите не е означена като препоръчителна. Този подход може да се определи като съобразен с теорията на кодификацията, според която езиковите промени трябва да стават плавно и постепен-

но. Същевременно може да се очаква занапред кодификацията да утвърди като по-перспективни формите с *e* (вж. и Мурдаров/Murdarov 2015). Би могло да се очаква още, че дублетността в този пункт от системата ще разшири обхвата си и върху други форми за 2. л. мн. ч. на глаголи на *я* под ударение след гласна, при които също се наблюдава конкуренция на формите за повелително наклонение в устната практика. Разширяването на обхвата на дублетността може да се очаква и при глаголите *успокоя (се), броя, безпокоя, благоустрой, трудоустрой* и др.

При това кодификаторско решение се изхожда изцяло от синхронното състояние на системата, от наблюдението върху езиковата практика. Можем да го определим като обосновано, подкрепено от устойчива тенденция в узуса и насочено към утвърждаване на перспективните форми в системата на книжовния език.

Така анализът на разгледаните случаи: на намаляване на обхвата на дублетността, на разпад на дублетността и на въвеждане на нова дублетност, имаше за цел да осветли част от механизма, чрез който кодификацията си служи с инструмента на дублетността.

От коментирания материал личи, че възможностите за използването на инструмента на дублетността в системата на книжовния език са разнообразни, че кодификацията може да си служи с дублетността по противоположни начини, които обаче са съобразени със синхронното състояние на системата на езика. Дублетността може да служи както за интегрирането на асистемни от синхронна гледна точка исторически форми, които са част от узуса, така и за отпадането или преосмислянето на такива форми на по-късен етап, като те могат или да отпаднат от книжовноезиковата норма, или да останат в нея, но вече не под формата на дублетни форми. Дублетността е и основен инструмент за плавното интегриране на иновациите в нормата на книжовния език.

И доколкото кодификацията по същността си е статична, има за цел въз основа на оценката на езиковите факти да фиксира избрани езикови средства в книжовноезиковата норма, дублетността – като инструмент за плавното въвеждане на измененията в нормата и за постепенното преустройство на системата, дава на кодификацията нужната „пластичност“, чрез която да поддържа гъвкавата стабилност на нормата на книжовния език и динамичното равновесие на езиковата система.

Литература

- Александрова 1999/2000:** Александрова, Т. За т.нар. диалектна основа на новобългарския книжовен език. – *Български език*, № 4–5, 98–105.
- Ахманова 1969:** Ахманова, О. С. *Словарь лингвистических терминов*. Москва: Советская энциклопедия.
- Георгиева 1990:** Георгиева, Е., съст. Какво представлява дублетността като езиково явление. – В: *101 въпроса за дублетите в българския език*. София: ДИ „Д-р Петър Берон“.
- Горбачевич 1978:** Горбачевич, К. *Вариантность слова и языковая норма: на материале современного русского языка*. Ленинград: Наука.

- Димитрова 2001:** Димитрова, М. Дублетността като кодификаторски проблем. – В: *Българският език през XX век*. София: АИ „Проф. М. Дринов“, 40–49.
- ИНКЕ 1989:** *История на новобългарския книжовен език*. София: Издателство на БАН.
- Матезиус 1967:** Матезиус, В. О потенциальности языковых явлений. – В: *Пражский лингвистический кружок*. Москва: Прогресс.
- Мурдаров 2007:** Мурдаров, Вл. Глаголи в съкратен вид. – В: *99 съвета за българската граматика*. София: Просвета, 95–97.
- Мурдаров 2015:** Мурдаров, Вл. Един особен случай на дублетност. – *Български език*, № 1, 119–121.
- НПР 2002:** *Нов правописен речник на българския език*. София: Хейзъл.
- ОПРГ 2016:** *Официален правописен речник на българския език. Глаголи*. София: Просвета.
- Парашкевов 1987:** Парашкевов, Б. *Етимологични дублети в българския език*. София: Народна просвета.
- ПРСБКЕ 1983:** *Правописен речник на съвременния български книжовен език*. София: Издателство на БАН.
- Семенюк 1970:** Семенюк, Н. Н. Норма. – В: *Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка*. Москва: Наука, 549–596.
- Станчева 2018:** Станчева, Р. Дублетността – необходима и неизбежна. – *Български език*, 65, № 3, 48–61.

References

- Aleksandrova 1999/2000:** Aleksandrova, T. Za t.nar. dialektna osnova na novobalgarskia knizhoven ezik [On the so Called Dialectic Basis of the New Bulgarian Standard language]. – *Balgarski ezik*, No. 4–5, 98–105.
- Akhmanova 1969:** Akhmanova, O. S. *Slovar' lingvisticheskikh terminov* [Dictionary of the Linguistic Terms]. Moskva: Sovetskaya entsiklopediya.
- Garvin 1993:** Garvin, P. A Conceptual Framework for the Study of Language Standartization. – *J. Soc. Lang.* 100/101, 37–54.
- Georgieva 1990:** Georgieva, E. (sast.). Kakvo predstavlyava dubletnostta kato ezikovo yavlenie [What is the Meaning of the Language Phenomenon of Doublets]. – В: *101 vaprosa za dubletite v balgarskia ezik*. Sofia: DI „D-r P. Beron“.
- Gorbachevich 1978:** Gorbachevich, K. *VARIANTNOST' slova i yazykovaya norma: na materiale sovremennogo russkogo yazyka* [Variants of the Word and Language Norm: on Material of Modern Russian language]. Leningrad: Nauka.
- Daneš 1999:** Daneš, Fr. Postoje a hodnotící kritéria při kodifikaci. – In: *Jazyk a text: výbor z lingvistického díla Františka Daneše*. č. 2. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 277–288.
- Dimitrova 2001:** Dimitrova, M. Dubletnostta kato kodifikatorski problem [Phenomenon of Doublets as a Problem of the Codification]. – В: *Balgarskiyat ezik prez XX vek*. Sofia: AI „Prof. M. Drinov“, 40–49.
- ИНКЕ 1989:** *Istoria na novobalgarskia knizhoven ezik* [History of the New Bulgarian Standard Language]. Sofia: Izdatelstvo na BAN.
- Jakobson 1929:** Jakobson, R. Remarques sur l'évolution phonologique du russe comparée à celle des autres langues slaves. – In: *Travaux du Cercle Linguistique de Prague*, 2. Prague.

- Mathesius 1967:** Matezuis, V. O potencial'nosti yazykovykh yavleniy [On the Potentiality of the Phenomena of Language]. – V: *Prazhskiy lingvistichestkiy kruzhok*. Moskva: Progress.
- Millard 1989:** Millard, Celia M. *A Biography of the English Language*. New York: Holt, Rinehart and Winston, Inc.
- Murdarov 2007:** Murdarov, VI. Glagoli v sakraten vid [Reduced form of verbs]. – V: *99 saveta za balgarskata gramatika*, Sofia: Prosveta, 2007, 95–97.
- Murdarov 2015:** Murdarov, VI. Edin osoben sluchay na dubletnost [One Specific Case of Use of Doublets]. – *Balgarski ezik*, No. 1, 119–121.
- NPR 2002:** *Nov pravopisen rechnik na balgarskia ezik* [New Orthographic Dictionary of Bulgarian Language]. Sofia: Heyzal.
- OPRG 2016:** *Ofitsialen pravopisen rechnik na balgarskia ezik. Glagoli* [Official Orthographic Dictionary of Bulgarian Language. Verbs]. Sofia: Prosveta.
- Parashkevov 1987:** Parashkevov, B. *Etimologichni dubleti v balgarskia ezik* [Etymological Doublets in Bulgarian Language]. Sofia: Narodna prosveta.
- PRSBKE 1983:** *Pravopisen rechnik na savremennia balgarski knizhoven ezik* [Orthographic Dictionary of the Modern Bulgarian Language]. Sofia: Izdatelstvo na BAN.
- Semenyuk 1970:** Semenyuk, N. N. Norma [Norm]. – V: *Obshcheye yazykoznaniye. Formy sushchestvovaniya, funktsii, istoriya yazyka*. Moskva: Nauka, 549–596.
- Sesterhenn 2016:** Sesterhenn, E. *An Overview of the Phenomenon of Doublets in English*, Athens, Georgia; https://getd.libs.uga.edu/pdfs/sesterhenn_karen_e_201605_ma.pdf.
- Sokolová 2004:** Sokolová, J. *Varietnost' v jazyku a varietnost' jazyka* [Variation in Language and Variation of Language]. Nitra: Garmond.
- Stancheva 2018:** Stancheva, R. Dubletnostta – neobhodima i neizbezhna [Doublets in the Standard Language – Necessary and Unavoidable]. – *Balgarski ezik*, 65, No. 3, 48–61.
- Weinreich et al. 1968:** Weinreich, U., W. Labov, M. Herzog. *Empirical Foundations of Theory of Language Change*. Austin: University of Texas Press.

Гл. ас. д-р Жанета Златева
 Секция за съвременен български език
 Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“
 Българска академия на науките
 бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17
 1113 София, България
 zh.zlateva@ibl.bas.bg
<https://orcid.org/0000-0002-2889-9666>

Assist. Prof. Zhaneta Zlateva, PhD
 Department for Modern Bulgarian Language
 Institute for Bulgarian Language “Prof. Lyubomir Andreychin”
 Bulgarian Academy of Sciences
 52 Shipchenski prohod Blvd., bl. 17
 Sofia 1113, Bulgaria
 zh.zlateva@ibl.bas.bg
<https://orcid.org/0000-0002-2889-9666>